

ЗАДОРЖНИЙ О. В.,

кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародного права
(Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка)

УДК 341.244.7

НОРМАТИВНИЙ ЗМІСТ ПРИНЦИПУ ДОБРОСОВІСНОГО ВИКОНАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

У статті проводиться аналіз нормативного змісту принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань. Взаємність визнається необхідною основою для застосування досліджуваного принципу. Розглядаються права та обов'язки держав, пов'язані з принципом добросовісного виконання міжнародних зобов'язань. Наводяться класифікації міжнародних зобов'язань та відповідна судова практика.

Ключові слова: міжнародні зобов'язання, принцип *pacta sunt servanda*, міжнародний договір, норми *jus cogens*, зобов'язання *erga omnes*, міжнародна відповідальність держави, Міжнародний суд ООН.

В статті проводиться аналіз нормативного содержания принципа добросовісного исполненія международных обязательств. Взаимность признается необходимым основанием для применения исследуемого принципа. Рассматриваются права и обязательства государств, касающиеся принципа добросовісного исполненія международных обязательств. Приводятся классификации международных обязательств и соответствующая судебная практика.

Ключевые слова: международные обязательства, принцип *pacta sunt servanda*, международный договор, нормы *jus cogens*, обязательства *erga omnes*, международная ответственность государства, Международный суд ООН.

The article analyzes normative scope of principle of fulfilment in good faith of international obligations. Reciprocity is considered as a necessary basis for application of given principle. The author describes rights and obligations of states regarding principle of fulfilment in good faith of international obligations, as well as provides the classification of international obligations and relevant case study.

Key words: international obligations, *pacta sunt servanda* principle, international treaty, *jus cogens*, *erga omnes* obligations, international responsibility of state, International Court of Justice.

Вступ. Агресія Російської Федерації проти України в 2014–2015 р.р. поставила питання про необхідність аналізу змісту основних принципів міжнародного права, зокрема – принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань. Зміст принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, насамперед, полягає у покладенні на держави обов'язку належним чином виконувати зобов'язання, прийняті ними відповідно до Статуту ООН, загально визнаних принципів і норм міжнародного права та міжнародних договорів.

У Проекті статей про відповідальність держав 2001 р. передбачено, що міжнародно-протиправне діяння держави має місце, коли поведінка, яка полягає у дії або бездіяль-

ності, відноситься до держави відповідно до міжнародного права, і являє собою порушення міжнародного зобов'язання держави (ст. 2) [1, с. 3508]. Протиправність, таким чином, обумовлена порушенням міжнародного зобов'язання.

Постійна палата міжнародного правосуддя у справі про фосфати у Марокко чітко пов'язала виникнення міжнародної відповідальності з існуванням «діяння, яке відноситься до держави, і кваліфікується як таке, що суперечить договірному праву іншої держави» [2, с. 10, 28]. Міжнародний суд ООН в кількох випадках також послався на ці два елементи. У справі про дипломатичний і консульський персонал Сполучених Штатів в Тегерані він вказав, що з метою встановлення відповідальності Ісламської Республіки Іран він повинен, по-перше, визначити наскільки, у юридичному сенсі, відповідні дії можуть розглядатися як дії Ірану і, по-друге, розглянути питання про їхню відповідність або невідповідність зобов'язанням цієї держави згідно з чинними міжнародними договорами чи будь-якими іншими нормами міжнародного права, які можуть бути застосовані у цьому випадку [3, с. 3, 29, 41]. Подібні положення містились у рішеннях МС ООН по справах щодо проекту «Габчіково–Надьмарош» (Чехословаччина/Словацьчина проти Угорщини) [4, с. 117–118] та щодо військових та напіввійськових дій (Нікарагуа проти США) [5, с. 54].

Мексикансько-американська комісія, розглядаючи справу щодо компанії «Діксон», визначила, що міжнародна відповідальність держави настає, якщо «незаконна дія, яка вчинена, відноситься до держави; відбувається порушення зобов'язань, що накладаються міжнародним правовим стандартом» [6, с. 669, 678].

Як слушно зазначає А. Аль-Джахфалі, принцип добросовісного виконання зобов'язань з міжнародного права в даний час слід розуміти не тільки у вузькому сенсі (договори повинні дотримуватися), але і в самому широкому значенні, а саме: повинні суворо дотримуватися всі норми міжнародного права і міжнародні зобов'язання, що передбачені ними. Цей принцип, за висловом дослідника, «є серцевиною міжнародних договорів» [7, с. 2].

М. Фітцморіс та О. Елаєс вказали, що міжнародні зобов'язання можуть встановлюватися звичаєвою нормою міжнародного права, договором, загальними принципами, що застосовуються в міжнародному правопорядку (*general principle applicable within the international legal order*), одностороннім актом, яким держава бере на себе певні міжнародні зобов'язання, положеннями, які передбачають розгляд спорів міжнародним судовим органом [8, с. 4–5].

Постановка завдання. Ми поставили перед собою мету визначити зміст принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань і проаналізувати наслідки порушення принципу діями (бездіяльністю) суб'єктів міжнародного права.

Результати дослідження. Добросовісне виконання зобов'язань означає наявність обов'язку сторін зробити все від них залежне для реалізації зобов'язань у повному обсязі [9, с. 128]. А. Талалаєв вказував, що добросовісне виконання означає «точне виконання змісту зобов'язань, в тому числі щодо термінів, якості, місця виконання» [10, с. 67].

Порушення державою міжнародного зобов'язання має місце, якщо діяння цієї держави не відповідає тому, що вимагає від неї зобов'язання, незалежно від його походження чи характеру (ст. 12 статей про відповідальність держав 2001 р.) [11, с. 38].

Як відзначалось Комісією міжнародного права, вказане формулювання дозволяє стверджувати про наявність порушення, якщо діяння держави лише частково суперечить її міжнародному зобов'язанню. У деяких випадках точно визначено, що саме держава повинна вчинити; в інших – зобов'язання встановлює лише мінімальний стандарт, якому мають відповідати дії держави. Поведінка, заборонена міжнародним зобов'язанням, може включати в себе дії або бездіяльність, поєднання дій і бездіяльності, прийняття певного законодавчого акта, вчинення адміністративних чи інших заходів, або навіть погрозу таких дій, незалежно від того, чи така погроза втілюється; ухвалення судового рішення. Зобов'язання може полягати у наданні певних засобів, прийнятті запобіжних заходів, приведенні у виконання заборони.

У будь-якому випадку наявність порушення визначається шляхом співставлення, порівняння поведінки держави з тією, що передбачена змістом міжнародного зобов'язання. Вислів «не відповідає» є досить гнучким, що дозволяє поширювати його на багато різних

способів, в яких зобов'язання може бути виражене, а також різних форм, які порушення може мати [12, с. 98].

При цьому особливого значення набуває взаємність, як основа застосування принципу добросовісності виконання міжнародних зобов'язань. Взаємність означає, що добросовісно виконувати зобов'язання мають усі відповідні сторони. Разом із тим, лише серйозне порушення договору дає підстави для його припинення іншою стороною; таким вважається порушення положення, яке має істотне значення для здійснення об'єкта і цілей договору (ст. 60 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р.) [13]. Вимога добросовісності передбачає обов'язок держави утримуватися від дій, спрямованих проти об'єкта і мети договору [14, с. 78]. Це було відзначено і Комісією міжнародного права [15, с. 211]. Такий підхід застосовує і Міжнародний суд ООН [16, с. 53].

Добросовісність при виконанні зобов'язань означає не лише дотримання конкретних приписів, а й створення належних умов для реалізації зобов'язання у цілому. Важливе значення має й відповідність дій держав не лише «букві», а й «духу» договору.

Добросовісність передбачає також, що зобов'язання учасників конкретного договору не суперечать іншим їхнім зобов'язанням згідно із міжнародним правом [17].

Забороненим є й зловживання договірними правами, тобто їхнє використання на шкоду правам та законним інтересам інших суб'єктів. Відмова від договору можлива тільки відповідно до норм міжнародного права [9, с. 128]. Постійна палата міжнародного правосуддя [18, с. 4] та МС ООН [19, с. 15] визначили, що держава не може посилатись на положення Конституції або внутрішнього законодавства для ухилення від виконання зобов'язання за міжнародним правом. Відповідне положення щодо договорів передбачене ст. 27 Віденської конвенції 1969 р.: учасник не може посилатись на положення свого внутрішнього права, як на виправдання для невиконання ним договору [13].

Ці норми є одними з найважливіших компонентів нормативного змісту принципу добросовісного виконання зобов'язань. Міжнародне право не регламентує питання засобів виконання зобов'язань суб'єктами міжнародного права. Держава, взявши на себе договірні зобов'язання, повинна дотримуватись цього принципу як загальновизнаного принципу міжнародного права [17]. Він породжує обов'язок держав вжити всіх необхідних заходів для застосування норм міжнародного договору, досягнення цього відбувається шляхом встановлення механізмів імплементації його положень та належних механізмів їхньої реалізації.

Принцип добросовісного виконання зобов'язань поширюється на міжнародні договори, що набули чинності. Особливий характер дії мають універсальні правотворчі конвенції. Вони значною мірою являють собою кодифікацію існуючих норм, тому положення таких конвенцій не можуть ігноруватися і до набуття чинності. У цьому сенсі становить інтерес рішення Міжнародного суду ООН у справах про континентальний шельф Північного моря (ФРН проти Данії, ФРН проти Нідерландів) 1969 р. Щодо Женевської конвенції про континентальний шельф [20] Суд заявив: більше половини держав стали або стануть її сторонами і «тому слід вважати, що вони ... реально чи потенційно діють у здійсненні умов Конвенції» [21, с. 13].

Важливо, що поведінка посадової особи або установи, яка не є органом держави, але уповноважена законодавством цієї держави реалізовувати елементи державної влади, розглядається як діяння держави за міжнародним правом, за умови, що вона діяла в цій якості в кожному конкретному випадку (ст. 5 статей 2001 р.). Поведінка особи або групи осіб розглядається як діяння держави, якщо вона (вони) насправді діяла (діяли) за дорученням або під керівництвом чи контролем цієї держави (ст. 8) [22, с. 47].

Таким чином, можна дійти висновку про наявність таких прав та обов'язків держав у зв'язку з принципом добросовісного виконання міжнародних зобов'язань:

- обов'язок держави дотримуватись усіх своїх міжнародних зобов'язань, незалежно від джерел, в яких вони містяться;
- право держави вимагати від іншої держави неухильного дотримання міжнародних зобов'язань перед нею;

- обов'язок сторін робити все від них залежне для реалізації зобов'язань у повному обсязі;
- обов'язок забезпечувати точне виконання зобов'язань, згідно зі всіма передбаченими у відповідному джерелі міжнародного права умов, та право іншої сторони (сторін) вимагати саме такого виконання;
- обов'язок не брати участі в договорах, які суперечать нормам Статуту ООН;
- право отримувати вигоди та переваги від участі у міжнародних договорах;
- обов'язок держав поважати правосуб'єктність одна одної у сфері міжнародної нормотворчості;
- обов'язок добросовісно виконувати зобов'язання на основі взаємності;
- обов'язок при здійсненні своїх суверенних прав, включаючи право встановлювати свої закони та адміністративні правила, узгоджувати відповідні дії зі своїми юридичними зобов'язаннями з міжнародного права;
- обов'язок приводити внутрішнє законодавство у відповідність зі своїми міжнародними зобов'язаннями;
- обов'язок забезпечувати належне функціонування внутрішньодержавних механізмів реалізації своїх міжнародних зобов'язань;
- обов'язок не зловживати договірними правами, тобто не використовувати їх на шкоду правам та законним інтересам інших суб'єктів;
- обов'язок поважати зобов'язання інших держав відповідно до міжнародного права;
- право держави вимагати від інших суб'єктів міжнародного права поваги до її міжнародних зобов'язань;
- право отримувати захист, необхідний для реалізації приписів міжнародних договорів та звичаїв;
- право у випадках, передбачених нормами міжнародних договорів та інших джерел міжнародного права, припинити або змінити зобов'язання, що походять з міжнародних договорів або звичаїв.

Віденська конвенція 1969 р. не встановлює будь-якого поділу міжнародних зобов'язань за ступенем важливості, черговості виконання, оскільки передбачає, що всі зобов'язання повинні бути виконані [23, с. 25–26]. Однак, як зазначалось, певна ієрархія все ж має місце (формулювання ст. 103 Статуту ООН) і може мати практичне значення, зокрема, при необхідності співставлення зобов'язань держав, передбачених Статутом ООН та міжнародними договорами держави.

Особливе значення має звернення до зобов'язань за нормами *jus cogens*, тобто імперативними нормами загального міжнародного права, що приймаються і визнаються міжнародною спільнотою держав у цілому як норми, відхилення від яких недопустиме, і які можуть бути змінені лише наступними нормами загального міжнародного права, що мали б такий самий характер (ст. 53 Віденської конвенції 1969 р.) [13].

Як вказує К. Хусейн, цим положенням встановлено чотири критерії, дотримання яких дозволяє визначити норму нормою *jus cogens*: а) віднесення норми до загального міжнародного права; б) її прийняття міжнародним співтовариством держав у цілому; в) існування заборони відхилення від норми; г) можливість зміни норми тільки новою нормою, що має той же статус [24, с. 76].

Концепція імперативних норм побіжно згадується у рішеннях МС ООН у справах про континентальних шельф Північного моря 1969 р. [21] та про військові та напіввійськові дії (Нікарагуа проти США) 1986 р. [4], детально вона розглядається у рішеннях по справах про збройну діяльність на території Конго (ДР Конго проти Руанди) 2006 р. [25], про застосування Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (Боснія та Герцеговина проти Сербії та Чорногорії) 2007 р. [26], про питання стосовно зобов'язання кримінального переслідування та екстрадиції (Бельгія проти Сенегалу) 2012 р. [27], а також у рішенні Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії (МКТКЮ) у справі «Прокурор проти А. Фурунджія» (1998 р.). В останньому, зокрема, було вказано, що заборона тортур,

передбачена договорами про захист прав людини, закріплює абсолютне право, відступати від якого не дозволяється навіть у надзвичайних ситуаціях. З огляду на важливість цінностей, які ця норма захищає, її було визнано нормою *jus cogens*, тобто нормою, яка в ієрархії норм міжнародного права перебуває на вищому рівні, ніж норми договірної та «звичайного» звичаєвого права. Трибунал вказав, що наслідком є заборона державам відступати від неї, як у договірному порядку, так і через звичаєві норми, що не мають такої ж юридичної сили [28].

М. Боссуйт та Я. Воутерс зазначають, що кількість імперативних норм вважається обмеженою, але їхній перелік чітко не визначено. Вони не закріплені певним міжнародно-правовим актом, а походять зі звичаєвого права [29, с. 92].

В одній із доповідей Комісії міжнародного права ООН до норм *jus cogens* віднесено: 1) принципи Статуту ООН, що забороняють неправомірне застосування сили; 2) норми, які містять заборону вчинення будь-якого іншого діяння, що є злочинним відповідно до міжнародного права; 3) норми міжнародного права, які зобов'язують держави співпрацювати у боротьбі проти певних дій, таких як торгівля рабами, піратство або геноцид [30, с. 52–54].

А. Кассезе доповнив цей перелік заборонами укладати договори, які порушують права людини, принцип суверенної рівності держав або принцип самовизначення народів [31, с. 54]. У. Шойнер стверджував про належність до *jus cogens*: 1) норм, що захищають основи міжнародного порядку (заборона геноциду або застосування сили в міжнародних відносинах, окрім як у порядку самооборони); 2) норм щодо мирного співробітництва для задоволення загальних інтересів (наприклад, свобода морів) і тих, які захищають найбільш фундаментальні й основоположні права людини; і 3) норм щодо захисту цивільного населення під час війни [32, с. 79–80].

М. Боссуйт та Я. Воутерс вказали на те, що загальний підхід полягає у віднесенні до норм *jus cogens* заборони агресивної війни, злочинів проти людяності, воєнних злочинів, морського піратства, геноциду, апартеїду, рабства, тортур [29, с. 92].

Спільним для усіх зазначених норм є те, що зобов'язання, покладені ними на державу, обов'язково зачіпають життєві інтереси міжнародного співтовариства в цілому і можуть передбачати більш суворий режим відповідальності, аніж той, який застосовується до інших порушень міжнародного права [22, с. 56].

Зазначають, що сам принцип *pacta sunt servanda* є нормою *jus cogens*: це виходить із положення п. 2 ст. 2 Статуту ООН як норми, важливої для міжнародного співтовариства в цілому та світового порядку [33, с. 607], а також прямо визначено положеннями преамбули Віденської конвенції 1969 р. («...принципи вільної згоди і добросовісності та норма *pacta sunt servanda* здобули загальне визнання») та ст. 53 («...імперативна норма загального міжнародного права є нормою, що приймається і визнається міжнародним співтовариством держав у цілому») [13]. Дж. Фітцморіс вказував, що принцип *pacta sunt servanda* як принцип *jus cogens* дає системі міжнародного права «останню об'єктивну дійсність», тобто дійсність, незалежну від волі одиниць, що є його суб'єктами [34, с. 195].

На основі зазначеного стверджують, що держава не може посилатися на невизнання нею принципу добросовісного виконання зобов'язань в обґрунтування відмови виконувати свої зобов'язання за договором, оскільки цей принцип є нормою *jus cogens* [17].

Разом з тим єдиним обмеженням застосування принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань вважаються інші положення Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р., що стосуються *jus cogens* – ст. 53, якою передбачено, що договір є нікчемним (*void*), якщо на момент укладення він суперечить *jus cogens*, імперативній нормі загального міжнародного права, та ст. 63, згідно з якою у випадку виникнення нової імперативної норми загального міжнародного права будь-який існуючий договір, який виявляється в суперечності з цією нормою, стає недійсним і припиняється [35, с. 4].

Представниками доктрини міжнародного права робились різні класифікації міжнародних зобов'язань. Узагальнивши наявні доробки, Ю. Івасава виділив двосторонні, звичайні багатосторонні, зобов'язання *erga omnes partes*, що поділяються на взаємозалежні й інтегральні, а також зобов'язання *erga omnes* [36].

Двосторонні зобов'язання виникають на підставі двосторонніх договорів або звичаїв, і якщо одна сторона не виконує своїх зобов'язань, інша сторона вважається постраждалою і має право на притягнення її до відповідальності. Крім того, двосторонні зобов'язання можуть походити із положень багатосторонніх договорів, учасниками яких є більше двох держав, якщо одна сторона несе відповідальність перед певною іншою стороною. Наприклад, такими багатосторонніми договорами є Віденська конвенція про дипломатичні відносини 1961 р. і Конвенція з морського права 1982 р.

Звичайні багатосторонні зобов'язання – це зобов'язання держав перед групою держав за багатостороннім договором або звичаєм. Наприклад, відповідно до ст. 194 Конвенції з морського права держави зобов'язані запобігати забрудненню моря. Держава, що найбільше постраждала в результаті забруднення, може притягнути до відповідальності державу, яка винна в такому забрудненні [37].

Взаємозалежними вважаються зобов'язання, виконання яких є передумовою для виконання іншою державою своїх зобов'язань. Якщо одна сторона порушує зобов'язання, всі інші вважаються постраждалими. До цього типу зобов'язань належать зобов'язання, передбачені договорами про роззброєння, про без'ядерні зони, про Антарктику. Порушення однією зі сторін своїх зобов'язань призводить до того, що виконання своїх зобов'язань іншими сторонами втрачає сенс.

Інтегральні зобов'язання виникають тоді, коли договором створюється певний режим, у збереженні якого рівноцінно зацікавлені всі сторони. Прикладами є Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р., Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар 1987 р. У разі порушення цього типу зобов'язань всі сторони можуть притягнути до відповідальності державу-порушника, незалежно від того, постраждали вони чи ні.

Останній тип зобов'язань, який виділяє Ю. Івасава, – зобов'язання *erga omnes*, перед усіма членами світового співтовариства. Будь-яка держава може притягнути порушника такого зобов'язання до відповідальності. Особливістю *erga omnes* є те, що вони спрямовані на захист найважливіших цінностей міжнародного співтовариства, їхнім джерелом є звичаєве міжнародне право.

Таким чином, зобов'язання, що виникають з імперативних норм загального міжнародного права, не виділено в окрему категорію [36].

Дж. Кроуфорд відзначив, що зобов'язання *erga omnes* виникають із загального міжнародного права або відповідно до загальноприйнятих багатосторонніх договорів, наприклад, у сфері захисту прав людини, і відступ від них не дозволяється. На його думку, вони практично збігаються із зобов'язаннями, що походять із імперативних норм міжнародного права [38, с. 46]. М. Гердеген вказав, що більшість імперативних норм міжнародного права встановлюють зобов'язання *erga omnes* [39, с. 172].

Загальною позицією представників доктрини міжнародного права є визнання спеціфіки *erga omnes*, яка полягає у тому, що всі держави, незалежно від того, чи зазнали вони безпосередньо негативних наслідків порушення таких зобов'язань, мають право вимагати притягнення держави-порушника до міжнародно-правової відповідальності.

Аналогічною є практика Міжнародного суду ООН. У рішенні по справі про компанію «Барселона Трекшн» 1970 р. МС ООН вказав на існування поряд із зобов'язаннями держави перед іншою державою, зобов'язань держави перед усім міжнародним співтовариством у цілому. Суд наголосив, що останні стосуються важливих прав, а тому всі держави мають юридичний інтерес у їхньому захисті. Прикладами зобов'язань *erga omnes* МС ООН назвав заборону актів агресії та геноциду, забезпечення принципів та норм, які стосуються основоположних прав людини, зокрема, щодо захисту від рабства та расової дискримінації. Було також зазначено, що зобов'язання *erga omnes* виникають із загального міжнародного права та міжнародних інструментів універсального та квазіуніверсального характеру [40].

О.О. Коптева, детально дослідивши усі основні аспекти концепції зобов'язань *erga omnes* у міжнародному праві, відзначає, що емпіричний аналіз рішень та консультативних

висновків МС ООН свідчить про віднесення до *erga omnes* зобов'язань, які походять із: заборони агресії, заборони геноциду; заборони порушення прав людини, у тому числі рабства та расової дискримінації; заборони завдання шкоди навколишньому природному середовищу; заборони порушень норм міжнародного гуманітарного права; заборони випробовування та застосування ядерної зброї; заборони порушення принципу самовизначення народів. Вони, на думку Суду, є зобов'язаннями будь-якої держави перед усім міжнародним співтовариством у цілому, стосуються всіх держав, та всі держави мають юридичний інтерес щодо їхнього захисту [41, с. 144].

Висновки. Добросовісне виконання міжнародних зобов'язань, як принцип *pacta sunt servanda* («договори повинні виконуватись»), є найстарішим з основних принципів міжнародного права. Про його загальне визнання прямо вказано у Віденській конвенції про право міжнародних договорів 1969 р., Віденській конвенції про право міжнародних договорів між державами і міжнародними організаціями, або між міжнародними організаціями 1986 р., це підтверджується рішеннями міжнародних судових установ, практикою держав та міжнародних організацій. Сучасні міжнародно-правові підходи передбачають обов'язок держав суворо дотримуватися не лише договорів, а й усіх норм міжнародного права, і виконувати відповідні міжнародні зобов'язання.

Співставлення дій Російської Федерації із приписами її міжнародних зобов'язань у контексті норм міжнародного права стосовно ознак порушення зобов'язань дозволяють стверджувати, що діями проти України Росією було порушено зобов'язання, що передбачені Статутом ООН, Гельсінським заключним актом НБСЄ 1975 р., Віденською конвенцією про право міжнародних договорів 1969 р., багатосторонніми договорами у сфері захисту прав людини (Європейською конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. і рядом протоколів до неї, Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, та Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. та низкою інших), у сфері боротьби з тероризмом (зокрема – Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р., Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників 1979 р., Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму 2005 р., Договору про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з тероризмом 1999 р.) тощо.

Російською Федерацією було порушено практично всі її зобов'язання перед Україною, які містяться в основних двосторонніх міждержавних договорах – «Великому договорі» (Договорі про дружбу та співробітництво між Російською Федерацією та Україною 1997 р.), договорах про співробітництво в основних сферах взаємодії (економічній, технічній, гуманітарній), Харківській угоді 2010 р. та угодах про базування Чорноморського флоту РФ на території України, Договорі про україно-російський державний кордон 2003 р., а також закріплені багатостороннім Будапештським меморандумом про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 р.

Дослідження відповідних норм міжнародного права та практики їхнього застосування свідчить про відсутність будь-яких підстав, якими могли б бути обґрунтовані твердження про правомірність невиконання Росією своїх зобов'язань як перед Україною, так і перед світовою спільнотою загалом, або про виключення відповідальності за їхнє порушення.

Денонсація Російською Федерацією Харківської угоди 2010 р. та угод щодо базування ЧФ Росії на території України 1997 р. здійснена всупереч нормам міжнародного права, і оскільки необґрунтована відмова від договору не веде до його припинення, ці угоди продовжують діяти, залишаються чинними і відповідні зобов'язання російської сторони перед українською.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати про грубе порушення Росією міжнародно-правових норм, які закріплюють принцип добросовісного дотримання міжнародних зобов'язань і містяться у Статуті ООН, Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., «Декларації принципів, якими держави будуть керуватись у взаємних відносинах» Гельсінського заключного акта 1975 р., Віденській конвенції про право міжнародних договорів

1969 р. Це стосується практично всіх обов'язків держави, визначених нормативним змістом принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань: виконувати їх у повному обсязі згідно із відповідною міжнародно-правовою нормою; дотримуватись всіх своїх міжнародних зобов'язань, незалежно від джерел, в яких вони містяться; робити все залежне від держави для реалізації зобов'язання у повному обсязі; не брати участі в договорах, які суперечать нормам Статуту ООН; при прийнятті своїх законів узгоджувати їх зі своїми зобов'язаннями з міжнародного права; приводити внутрішнє законодавство у відповідність зі своїми міжнародними зобов'язаннями; забезпечувати належне функціонування внутрішньодержавних механізмів їхньої реалізації.

Цілий ряд зобов'язань, порушених Російською Федерацією, належать до її ключових зобов'язань як перед усією міжнародною спільнотою (зобов'язання *erga omnes*), так і перед Україною. Частина з них передбачена нормами *jus cogens*, тобто імперативними нормами загального міжнародного права, відповідальність за порушення яких є більш суворою, аніж за порушення інших міжнародно-правових норм. Зобов'язання *erga omnes* передбачають право всіх держав, незалежно від того, чи зазнали вони безпосередньо негативних наслідків порушення таких зобов'язань, вимагати притягнення Росії до міжнародно-правової відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Customary International Humanitarian Law: pt 1-2. Practice. – ICRC, Cambridge University Press. – 2005. – 4140 p.
2. Phosphates in Morocco, Judgment // P.C.I.J. – Series A/B. – № 74. – 1938.
3. United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran, Judgment, I.C.J. Reports. – 1980.
4. Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment // I.C.J. Reports. – 1986.
5. Gabcikovo-Nagymaros case Judgment // ICJ Reports. – 1997.
6. Dickson Car Wheel Company (U.S.A.) v. United Mexican States, UNRIAA, vol. IV. – № 1951. – V.1. – 1931.
7. Аль-Джахфали А. Обеспечение выполнения международных договоров и практика Султаната Оман. – автореф. дисс. к. ю. н. – Казань, 2010. – 18 с.
8. Fitzmaurice M., Elias O. Contemporary Issues in the Law of Treaties. – Eleven International Publishing, 2005. – 398 p.
9. Лукашук И.И. Международное право: особенная часть. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 517 с.
10. Венская конвенция о праве международных договоров: Комментарий / Сост. и авт. А.Н. Талалаев. – М., 1997.
11. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts 2001 // Yearbook of the International Law Commission. – 2001. – Vol. II. – Part Two.
12. Materials on Responsibility of States for internationally wrongful acts // United Nations. – New York, 2012. – 465 p.
13. Vienna Convention on the Law of Treaties. Done at Vienna on 23 May 1969. Entered into force on 27 January 1980 // United Nations Treaty Series. – Vol. 1155. – 331 p.
14. Захарова Н.В. Выполнение обязательств, вытекающих из международного договора / Н.В. Захарова. – М.: Наука, 1987. – 139 с.
15. Yearbook of International Law Commission. – 1966. – Vol. II.
16. Reports // International Court of Justice. – 1997.
17. Нечаев А.С. Принцип добросовестного выполнения обязательств / А.С. Нечаев // Вестник Высшего арбитражного суда Российской Федерации. – 2004. – № 6.
18. Treatment of Polish Nationals and Other Persons of Polish Origin or Speech in the Danzig Territory // P.C.I.J. – 1932. – Ser. A/B. – № 44.
19. Reports // International Court of Justice. – 1989.
20. Convention on the Continental Shelf 1958 // United Nations Treaty Series. – Vol. 499. – 1958. – 311 p.

21. North Sea Continental Shelf Cases (Federal Republic of Germany/Denmark; Federal Republic of Germany/Netherlands). – Judgment of 20 February 1969 [Електронний ресурс] // ICJ Reports. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/51/5535.pdf>.
22. Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts 2001, with commentaries // United Nations. – 2008. – 114 p.
23. Нешатаева Т.Н. Иностранные предприниматели в России. Судебно-арбитражная практика / Т.Н. Нешатаева. – М., 1998.
24. Hossain K. The Concept of Jus Cogens and Obligation Under The U.N. Charter / K. Hossain // Santa Clara Journal of International Law. – № 3. – 2005.
25. Case concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002. (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda). – Judgment of 3 February 2006. [Електронний ресурс] // ICJ Reports. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/126/10435.pdf>.
26. Case concerning Application of Convention on Prevention and Punishment of Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro). – Judgment of 26 February 2007. [Електронний ресурс] // ICJ Reports. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/91/13685.pdf>.
27. Questions Relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal). – Judgment of 20 July 2012. [Електронний ресурс] // ICJ Reports. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/144/17064.pdf>.
28. Prosecutor v. Anto Furundzija. – Judgement of 10 December 1998. – Case № IT-95-17/1. – Trial Chamber II [Електронний ресурс] // ICTY. – Режим доступу: <http://www.icty.org/x/cases/furundzija/tjug/en/fur-tj981210e.pdf>.
29. Bossuyt M., Wouters J. Grondlijnen van internationaal recht / M. Bossuyt, J. Wouters. – Intersentia, Antwerpen enz, 2005.
30. Waldock Report // International Law Commission Yearbook. – Vol. II. – 1963.
31. Cassese A. Commentary to Article 1, Paragraph 2 of Charter / A. Cassese // La Charte des Nations Unies by J-P Cot and A. Pellet (1985).
32. Crawford J. The Creation Of States In International Law / J. Crawford. – Oxford University Press, 2007. – 944 p.
33. Nieto-Navia R. International Peremptory Norms (Jus Cogens) and International Humanitarian Law / R. Nieto-Navia // Essays in Honour of Antonio Cassese. – 2003.
34. Fitzmaurice J. The Law and Procedures in the International Court of Justice: General Principles and Sources of International Law / J. Fitzmaurice // British Yearbook of International Law. – 1959.
35. Note on Article 20 of the Law on International Treaties of the Republic of Kazakhstan. – ODIHR, OSCE. – 2005. – 6 p.
36. Iwasawa Y. The Diveristy of International Obligations / Y. Iwasawa [Електронний ресурс] // Audiovisual Library of International Law. – New York, 2010. – Режим доступу: http://untreaty.un.org/cod/avl/ls/Iwasawa_S.html.
37. Конвенция Организации Объединенных Наций по морскому праву 1982 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_057.
38. Crawford J. Third report on State responsibility / J. Crawford. [Електронний ресурс] // International Law Commission. – Fifty-second session. – Geneva, 2000. – Режим доступу: http://untreaty.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_507.pdf.
39. Гердеген М. Міжнародне право: Підручник / за наук. ред. І.А. Грицяка; пер. з нім. Р. Корнути. – Пер. 9-го вид., переробл. і доповн. – К.: К.І.С., 2011. – 516 с.
40. Case concerning The Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain). – Judgment of 5 February 1970. [Електронний ресурс] // ICJ Reports. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/50/5387.pdf>.
41. Коптєва О.О. Зобов'язання erga omnes у системі міжнародно-правових зобов'язань. – Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11, Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К., 2013. – 200 с.

